

Радован Мічич

Генерал Симеон Зорич

Протягом XVIII ст. значна кількість сербів брала участь у роботі державних установ та у суспільному житті Російської імперії. З-поміж заслужених дипломатів, воєначальників, церковних сановників, культурних і просвітницьких діячів був і генерал Симеон Зорич. Він здобув славу безстрашного офіцера і людини, яка багато пережила у мирному і воєнному житті. Його біографія є своєрідною ілюстрацією долі серба в Росії.

Змушніння воїна

Біографам Зорича точно невідомі дата і місце його народження. Виходячи з того, що 1 вересня, на день святого Симеона Столпника, він святкував іменини, можна зробити висновок, що він народився в цей день або кілька днів раніше чи пізніше і був названий на честь цього святого. А враховуючи, що, як відомо, 1 травня 1754 р., на момент запису до гусарського полку в Слов'яносербії, йому було одинадцять років, можемо зробити висновок, що Симеон Зорич народився у 1743 р. Відомо, що його батько був Гаврило Неранджич, а мати – Стефанія, дочка Йована Зорича. Неранджичі й Зоричі жили на Потиському військовому кордоні. Прізвище Неранджичі фіксується серед мешканців селища Чурут, у районі Бачки у 1805 р. і 1811 р.¹ Отже, Симеон, можливо, народився у цій вузькій прикордонній смузі. Одне більш пізнє біографічне джерело вказує, що він

¹ Гордана Вуковић, Љиљана Недељков. Речник презимена Шајкашке (XVIII и XIX век). – Нови Сад, 1983, с. 148.

походив із селянської родини², але це мало ймовірно, оскільки за звичаями у родинні стосунки через одруження чи заміжжя вступали військові родини.

Про рід Зорича залишилися фрагментарні записи із часів до переселення у Росію.

В одному описі щодо церковної та освітньої ситуації зазначено, що кам'яну церкву в селі Жабаль побудувала родина капітана Зорича.³ Йдеться про рід капітана Максима Зорича, згадуваного у вірші «Тиса се мути», у таких рядках:

Максиме Зориче,
Гарний вояче,⁴

11 липня 1739 р. Жабальський капітан-лейтенант Максим Зорич подарував монастирю містечка Ковиль «Минеї за септембар», надрукований у Москві у 1724 р. Із запису на книзі видно, що книга призначалася «усопшему своєму дядькові Йовану за душу й вічний спомин».⁵ А у 1751 р. капітан Максим Зорич пожертвував храму в селищі Мошорин кубок барокового стилю «за спомин батьків своїх»⁶, як вказує напис на краю підставки. А вже 18 лютого 1752 р. він отримав паспорт і дозвіл на переселення до Росії.

Про Максима Зорича як офіцера російської армії збережено досить багато відомостей. Відомо, що він мав дочку Юліану, але, не маючи сина, всиновив Симеона, онука свого дядька Йована Зорича і сина Гаврила Неранджича. Невідомо, коли сталася ця подія, яка вирішила подальше

² Зорич Симеонъ Гаврилович. В: Энциклопедическій словарь. – Том XII. – С.-Петербургъ, 1984, с. 684–685.

³ Срета Перцињачки. Записи о Потиско-поморишким насељима и црквама из 1746/7. године. У: Зборник за историју, 26, Нови сад, 1982, с. 173.

⁴ Тихомир Остојић, Владимир Торовић. Српска грађанска лирика XVIII века. У: Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Књ. 13. Сремцки Карловци, 1926, с. 30.

⁵ Петар Момировић. Стари српски записи и натписи из Војводине. Књ. 1. Нови Сад, 1983, с. 101.

⁶ Там же, с. 166

життя майбутнього генерала Симеона Гавриловича Зорича. Пізніше до російської армії вступив і рідний брат Симеона Давид, який носив, однак, родове прізвище Неранджич.

Зростаючи на Потиському кордоні, Симеон закінчив сербську середню школу, одну з тих, які були на кожній прикордонній ділянці. Лише в січні 1754 р. він переїхав до Росії із родиною Василя, брата Максима Зорича, тож міг після сербської середньої навчатися іще й у німецькій школі. З 1754 р., у Слов'яносербії, під пильним оком вітчима, він вчився військовій майстерності, необхідній майбутньому офіцеру кінноти. Він вирізнявся як умілий вершник, відмінний стрілець і фехтувальник. Перший військовий досвід отримав у 1760 р. у Семирічній війні. Тоді 1 березня він вперше потрапив у полон, але був швидко звільнений. За хоробрість у боротьбі проти Пруссії сімнадцятирічний Симеон здобув заслужене визнання: 16 грудня він отримав офіцерський чин корнета, того ж дня йому було присвоєне звання підпоручика.

Молодий офіцер Симеон Гаврилович Зорич згодом бере участь у російській військовій інтервенції проти Польщі та у придушенні селянських повстань у Росії.

У його військовій кар'єрі велике значення мала участь у російсько-турецькій війні 1768–1774 рр. Двадцятип'ятирічний Зорич йшов на цю війну у чині майора, під командою генерала фон Штофена. Згодом він прославився при захисті російських позицій на річці Прут. У звітах військового коменданта царської армії графа Румянцева ці відомості дійшли до Катерини II.

Вдруге Симеон Зорич прославився у військовій справі 3 липня 1770 р., коли атакував та відкинув турецькі військові частини біля Рябої Могили. Тоді, штурмуючи зі своїми солдатами ворожі укріплення, він був двічі поранений списом і один раз шаблею. Опинившись під час атаки у ворожому оточенні, Зорич потрапив у полон. Турки, відступивши, доставили його до Константинополя й заточили у вежу Єді. До кінця війни його тримали у в'язниці, ще вісім місяців він перебував у Константинополі до остаточного обміну полоненими.

До Петербурга Симеон Зорич прибув у 1775 р. і одразу був відряджений у складі дипломатичної місії в Стокгольм. Після повернення, був урочисто представлений царіці, яка

нагородила його тільки-но запровадженим орденом святого Георгія IV ступеня. Відомий своїми заслугами й відвагою в боях, він став ад'ютантом князя Григорія Потьомкіна, одного з найбільш довірених сановників Катерини II.

У царському палаці

Молодий серб, який отримав чин підполковника, не здогадувався, що князь Потьомкін увів його у придворні кола з особливих міркувань.

Катерина II була владною правителькою і пристрасною жінкою. Вона часто міняла фаворитів, які були значно молодшими за неї. Потьомкін, одних з її колишніх обранців, зумів, на відміну від інших, зберегти своє владне положення та стежив, аби хтось із нових фаворитів цариці не став помітною фігурою та не зміг впливати на державні справи. Можливих конкурентів він усував, пропонуючи цариці нових фаворитів. Тож повз його увагу не пройшло враження, яке справив на Катерину II офіцер із привабливою зовнішністю Симеон Зорич. Коли після закінчення російсько-турецької війни фельдмаршал Рум'янцев та його однодумці за сприяння тодішнього фаворита Катерини II Завадського, підготували план усунення Потьомкіна від двору, той почав наближати до цариці Зорича. Протягом 1777 р., починаючи з 21 травня, молодий офіцер зробив дивовижну кар'єру: від підполковника і коменданта царського гусарського ескадрону він просунувся до полковника та особистого ад'ютанта цариці й швидко отримав генеральський чин. У серпні він з'явився при дворі й увійшов у царські покої.

Ця подія не стала таємницею. На честь нового обранця цариці, в одному з приміських палаців був влаштований бал, на якому він привернув до себе увагу майстерністю в танцях, оригінальними жартами і турецькими словами, якими рясніли його звертання до гостей. Потьомкін зітхнув із полегшенням, усунувши зі свого шляху Завадського і вкотре перехитривши своїх супротивників.

Симеон Зорич безсумнівно був зачарований змінами, що відбулися у його житті. Судячи з теї уваги, яку отримав

новий фаворит, цариця була задоволена. На свято коронації (22 вересня 1777 р.) вона подарувала йому діамантовий перстень, прикрашену діамантами зірку, шаблю, та інші коштовності, а вже 3 листопада подарувала йому маєток у Сесвегену, у Ліфляндії, вартістю 200 000 рублів, а трохи згодом палац у Петербурзі й 300 000 рублів готівкою.

Перетворившись із наближеної особи на фаворита, Симеон Зорич став публічною фігурою. Він отримав мальтійський орден святого Йована, а польський король Станіслав Август нагородив його орденами Святого Станіслава та Білого орла. За королівським бажанням 26 листопада йому урочисто передала ці нагороди Катерина II, що супроводжувалося урочистою одою, надрукованою пізніше у «Московських відомостях», офіційному друкованому органі Російської імперії.

Протягом осені, зими й весни молодий генерал жив у найбільшій милості цариці й розкішному оточенні її двору. Його описували як хороброго воїна гарної зовнішності, який не мав шляхетних манер, але приваблював до себе веселим характером і готовністю допомогти кожному, хто до нього звертався. Один із сучасників згадував вислів самого Зорича про те, що він був справжнім варваром аж поки не став іншою людиною завдяки Катерині II. За спогадами, іноді він був різким і грубим, його сучасники натякали на його спроби бути в оточенні цариці не лише кавалером. Можна знайти згадки, що новий фаворит цариці не замислювався над наданими йому благами. Цілком зрозуміло, він не був просто зачарований царициною всеохоплюючою милістю і засліплений сьйвом двору, але і з цікавістю знайомився із середовищем, у якому опинився. Так, за свідченням одного з біографів Катерини II, він придбав собі велику кількість книг, коли відкрив для себе багату царську бібліотеку. Представлений у найвищих колах, царський ад'ютант слухав розмірковування про духовність XVIII ст., про зв'язок Російської імперії із давнім Константинополем. Чи бачив генерал у російській експансії на Балкани можливість звільнення його рідної землі від турецького рабства? Ми не можемо це стверджувати, але маємо підстави припустити.

За деякими даними, Симеон Зорич мав бажання отримати князівський титул, який здобували попередні фаворити цариці Орлов та Потьомкін. Джерела не зазначають, чи він

хотів бути рівним за заможністю та титулованістю російській еліті, чи це бажання було частиною плану підйому сербського повстанського руху і поновлення середньовічної держави, якою б він володарював під покровительством Росії. Відомим у зв'язку з цим є лише той факт, що кілька років по тому такий план виклав його брат Давид Гаврилович Неранджич, який бачив себе володарем звільненої сербської землі.

Перетворення молодого воїна на впливового представника російської аристократії занепокоїло Потьомкіна. Князь почав бачити у ньому загрозу для свого статусу найвпливовішої фігури у Росії. Коли на початку 1778 р. Катерина II подарувала своєму фавориту казенні землі у Могилівській губернії, до яких увійшли Шклов на Дніпрі, приміські території та 16 000 душ, а невдовзі й землі у Псковській губернії, продемонструвавши щедрість, якою не був обдарований жоден із попередніх фаворитів, Потьомкін злякався, що пристрасна цариця остаточно віддасть свою милість ад'ютанту і одразу ж, у раніше випробуваний спосіб, запропонував на її милість нового фаворита.

Відчувши у травні байдужість з боку цариці, Зорич не міг стриматися. Він відверто звинуватив Потьомкіна в тому, що цариця змінила своє ставлення до нього. Як свідчать сучасники, Зорич на очах у цариці спровокував сварку з Потьомкіним і викликав його на дуель, від якої той відмовився. Зрештою, вражений фаворит смиренно попросив свою покровительку залишити його у милості, відмовившись від усіх матеріальних благ, якими вона його нагородила. Схвильована цариця на деякий час, до кінця червня, залишила його при дворі, після чого несподівано наказала йому залишити Петербург.

Шкловський поміщик

Симеон Зорич відправився до Парижа. Можливо, він прямував до французької столиці під враженням розповідей про неї, почутими при російському дворі. Він проводив час у світських утіхах, вів зовсім неаскетичне життя. Коли ж у вересні він повернувся до Росії, до Шклова, то отримав від цариці пристойну суму грошима та 7 000 душ кріпаків.

ГЕНЕРАЛ СИМЕОН ЗОРИЧ

Досить швидко Шклов став відомим у Росії. Новий господар перетворив містечко на справжню маленьку імперію, у якій прагнув втілити ідеали військового ветерана, аристократа й людини зі слов'янською душею та щедрою рукою.

Уже 24 листопада 1778 року, на день іменин Катерини II, генерал Симеон Зорич відкрив школу для дітей незаможних провінційних дворян. Серед перших вихованців був і його родич Василій Райкович. З часом кількість вихованців збільшилася і училище переросло у кадетську школу. Не шкодуючи грошей, засновник побудував для неї кам'яний будинок з бібліотекою, кабінетом для занять з фізики, зоологічною виставкою, а поруч – манеж для верхової їзди. Будівництво та облаштування обійшлося у 80 000 рублів (лише бібліотека коштувала 8 000 рублів). Річні витрати часом сягали 50 000 рублів, оскільки з 300 учнів 150 утримував власним коштом Зорич, а для решти батьки забезпечували лише одяг і взуття.

Витрачаючи великі кошти на будівництво та утримання школи, генерал Зорич був щедрим і щодо власного життя. Провівши роки при розкішному царському дворі, він потрапив до застійного провінційного середовища і бажав перетворити його на розкішний куточок петербурзького типу. Шкловський замок, у якому оселився Зорич, став центром невеликого двору на кшталт царського. Тут мешкали родичі генерала, його друзі, соратники, різні авантюристи і шахраї з сусідніх та віддалених земель, які гостювали, відпочивали й забавлялися за рахунок хазяїна. Тут був оркестр і постійна театральна трупа, які були задіяні на всіх урочистостях. Господар Шклова організував їх на честь своїх іменин (1 вересня), іменин Катерини II (24 листопада), місцевої ярмарки тощо. Найпомпезніші з них тривали по два тижні. Тоді до його замку прибували титуловані особи з Москви й Петербурга, щоб розважитися на концертах, балах, маскарадах, атракціонах, катанні на шлюпках по Дніпру, а одного разу був навіть організований своєрідний фестиваль французьких і російських театральних вистав, у виконанні російських дворян та кадетів шкловської школи.

За розкішшю та масштабністю ці вистави перевершила лише зустріч, яку відставлений Симеон Гаврилович Зорич влаштував своїй господині Катерині II.

Навесні 1780 року, мандруючи до Могильова на переговори з Австрійським імператором Йосифом II, російська цариця зупинилася у Шклову. Готуючись вразити її блискучим прийомом, Зорич не шкодував грошей. Він переоформив свій розкішний замок, витративши на це 4 000 золотників. У Саксонії купив коштовний емальований посуд, на який витратив 60 000 рублів. Велику суму він дав і на інценування переможного шляху Катерини II у тільки-но завойовану Білорусію, яке повинно було нагадати цариці про ті часи, коли Симеон Гаврилович Зорич був її фаворитом.

Зустріч була дійсно величною і розкішною. При в'їзді до Шклова цариця проїхала через тріумфальну арку, а у замку її чекала спальня, схожа на її покої у Петербурзькому палаці. Відпочивши з дороги, цариця грала в карти, а потім дивилася німецьку оперу, у виконанні трупи, яку хазяїн з нагоди приїзду петербурзьких гостей запросив до Шклова. Після оперної вистави був бал, а на закінчення – особливо приготовлена вечеря. Вражена блискучим прийомом, Катерина наступного дня поїхала до Могильова, пообіцявши знову навідати Шклов з Йосифом II.

Прийом, який генерал Зорич приготував для цариці й австрійського імператора 30 травня 1780 р., був ще розкішнішим і видовищнішим.

При в'їзді у місто Катерина II та Йосиф II побачили святково вдягнених міщан, які веселилися за багатими столами біля вертелів, на яких смажилися воли, і водостоків, з яких текло вино. Підлеглі Зорича вітали їх і супроводжували до замку. Після такої урочистої зустрічі гостей чекала мистецька програма, у якій 70 дворян показали пантоміму. Потім був маскарад, а за ним – балетна вистава. Після вечері – феєрверк та ілюмінація, які освітили небо над замком і прилеглим парком.

Катерина II і цього разу була задоволена, проте її колишній ад'ютант залишився у Шклові, хоча сподівався повернути до себе прихильність цариці. Невдовзі він направився до Москви, аби особисто подякувати цариці за те, що вона відвідала його.

У цей час він намагався знайти управителя для своєї кадетської школи. Тож, коли йому порадили відомого француза Салморана як такого, що підходить на цю посаду, він

відіслав його до Шклова, а сам залишився у оточенні цариці до 1781 року. Можливо, він очікував, що цариця, вражена урочистостями, знову удостоїть його своєю милістю. Зрозумівши, що його очікування були марними, Симеон Зорич розчарований повернувся до своєї невеликої імперії.

У Шклові поміж вихованців школи і гостей Зорич відзначив двох нових осіб – братів Марка та Ганібала Зановичів, знайомих його брата Давида. Знайомство з ними значно збільшило і без того великі фінансові витрати.

Брати Зановичі, далматинські графи з родини Паштровичів, як вони себе називали, мали прекрасну освіту і солідний капітал, але жили у розпусті й швидко витратили родинні багатства. Мандруючи світом, вони стали відомими азартними шулерами і небезпечними шахраями. У Шклові вони потоварищували із Салмораном, який по суті також був авантюристом, і з Давидом Неранджичем, який також був затятим картярем, і перетворили замок на місце зібрання різноманітних азартних гравців. У це коло потрапив і пригнічений господар. Граючи у карти й на більярді азартно, але без належного вміння, він втрачав великі грошові суми. За свідченням сучасників, одного разу його картярський програш досяг 50 000 рублів.

Непомірні необдумані витрати дуже швидко перебільшили суму 100 000 рублів річного доходу, який приносив шкловський маєток. Тому Симеон Зорич погодився на пропозицію братів Зановичів передати їм керування нерухомістю, аби вони могли сплатити йому свій борг, який становив 100 000 рублів річної ренти. Потім Ганібал Занович направився продати удаваний батьківський маєток і привезти готівку, яку він наче б то хотів вкласти у шкловський маєток і виплатити борг. Але коли у 1783 р. він повернувся, в обороті з'явилися фальшиві грошові купюри. Розслідуванням було встановлено, що їх виготовляли Зановичі, які були засуджені до арешту і ув'язнення, а після покарання вигнані з Росії. Симеон Зорич і його брат Давид потрапили під підозру в співучасті у цьому злочині, але було доведено їхню непричетність.

Після цього випадку 25 червня 1784 року генерал Симеон Гаврилович Зорич був відправлений на пенсію. Його життя протікало спокійно, всю свою увагу він приділяв кадетській школі. З 1785 року, з першого її випуску, він докладав усіх

зусиль, аби там викладали найавторитетніші педагоги, особливо прагнув знайти їх серед сербів. Як свідчить Джордже Райкович⁷, у 1786 році засновник шкловської кадетської школи познайомився у Лейпцигу з молодим студентом-медиком Емануелем Янковичем, автором дослідження про випаровування води, яке було помічене у наукових колах. Зорич запропонував обдарованому вихідцю з Нового Саду стати викладачем математики і фізики у шкловській школі. Той прийняв пропозицію, але хотів спочатку закінчити навчання. Згодом, у 1787 році він опублікував згадану роботу, присвятивши її генералу Зоричу. Наступного року генерал направив юнакові листа, у якому пояснив як дістатися до Шклова, де його чекає місце викладача кадетської школи. Між тим, Емануел Янкович зайнявся перекладами й публікацією книг сербською мовою. 1789 року він поїхав до Праги, аби отримати досвід у видавничо-поліграфічній і букіністичній діяльності. Тільки 10 вересня він написав Зоричу листа із вибаченнями, оскільки не виконав своєї обіцянки, виправдовуючи свої дії бажанням стати видавцем сербських книг і в такий спосіб послужити просвітительству свого народу. Генерал особисто йому не відповів, але дав розпорядження своєму секретареві Фрідріху Стегману зробити це в офіційному тоні німецькою мовою. Інтонація цього листа, написаного 25 січня 1790 року свідчить про обурення Зорича. Стегман пояснив, що по суті генерал сказав: «Шкода, що він не приїхав сюди, бо тут він знайшов би більше щастя, ніж сам собі намітив».⁸ Разом з тим, Зорич знову запросив Янковича приїхати у Шклов, якщо він не стане успішним букіністом і видавцем.

Власник шкловської кадетської школи був змушений приділяти набагато більше уваги своєму фінансовому становищу, яке похитнулося через згадані обставини. Намагаючись позбутися боргів і підвищити доходи, він вкладав гроші у заводи з обробки шкіри, виробництва канатів та алкогольних напоїв, у кораблебудування, пізніше – у державні поставки. Однак у своїй спробах ділової діяльності

⁷ Ђорђе Рајковић. Изабрани списи I. Нови Сад, 1950, с. 16.

⁸ Там же, с. 208–209.

був недосвідчений, невдалий і тільки збільшував свої борги. Пригнічений негараздами, він кілька разів звертався до Катерини II, яка надавала йому допомогу.

Після її смерті, у 1796 році, його становище здавалося досить скрутним, але тоді йому допоміг Павло I. Вступивши на престол, він повернув на службу Симеона Гавриловича Зорича і вже 2 січня 1797 року присвоїв йому звання генерала-лейтенанта. Одразу по тому, у березні того ж року, кадетська школа у Шклові отримала статус державної, з огляду на те, що її засновник, який сумлінно перебував на громадській службі у Москві, не мав змоги керувати її роботою. Поважаючи попередню відданість генерала, цар залишив школу під протекторатом Зорича, а його обтяжений боргами маєток довірив турботі поета Державіна.

Серби-сучасники про Симеона Зорича

Після тривалої хвороби, генерал Симеон Зорич помер 6 листопада 1799 року. Його майно і борги успадкував брат Давид Гаврилович Неранджич. Після смерті Неранджич маєтності перейшли у володіння племінника, сина сестри, Симеона Павловича Чарноевича. Останній помер без спадкоємців у 1821 році, а нерухомість була розпродана. Так Зоричів матеріальний здобуток, отриманий майже миттєво, зник без сліду. Згадки про шкловського вельможу сьогодні залишилися лише у спогади його сучасників, росіян і сербів. Серед них найбільш цікавими є сербські тексти.

Перше з тих свідчень повідомляє, що героїзм Симеона Зорича у російсько-турецькій війні став широко відомим серед сербів, які жили на території Російського царства. На далекій батьківщині Зорича була занотована пісня, написана десятистопним віршем, присвячена цій важливій події з його біографії але вона, зрозуміло, була створена у Росії. «Пісня о храбрості Симеона Зорича» містить епічний опис бою біля Рябої Могили, опору при взятті героя в полон турками. В заключній частині – опис дарів, якими Катерина II восени

1777 року нагородила хороброго серба. Певні відомості, поетично відтворені у цих віршах, автору пісні могла повідомити лише людина, добре обізнана із героєм твору. А по рядках

Катерина, величніша за Александра
А красою помітніша ніж Роксандра⁹,

які деякою мірою відступають від загальноприйнятого у той час десятистопного вірша, можна зробити висновок, що співець знав давню сербську прозову літературу.

Спогади про Зорича у творах Досітея Обрадовича свідчать про те, що розголос про серба-патріота вийшов за межі Росії. Коли у 1783 році у Лейпцігу була надрукована перша частина твору «Живот и приключенија», обмежений у коштах Досітей скористався поверненням шкловських торговців з Лейпцігської ярмарки додому і не поштою, а ними передав володарю Шклова чотири примірники видання. Симеон Зорич надіслав йому у відповідь листа, з якого видно, що він із задоволенням читав твори Досітея. На знак подяки за передачу книг Зорич запросив автора до Шклова. У відповіді на цей лист Обрадович назвав Зорича своїм меценатом, а згодом у свою книгу «Совјети здраваго разума», опубліковану 1784 року він присвяту, в якій називав Зорича своїм покровителем. Він спеціально включив до тексту вірш, написаний народною мовою, в якому висловив своє захоплення зверненням до нього знаменитого генерала, закінчивши його рядком «О Зоричу, гордість моя й оборона!».¹⁰

Досітей не відгукнувся на Зоричеве запрошення, а подався до Британії, аби в оригіналі познайомитися з англійською філософією. У 1786 році він знову опинився у Лейпцігу і знову отримав запрошення відвідати Шклов. Не маючи грошей на дорогу до Росії, охоплений пристрасним бажанням видавати книги, він не одразу прийняв повторне запрошення генерала. Лише отримавши від Зорича обіцянку покупки

⁹ Светозар Магић. Једна стара народна песма из Срема. У: Гласник историског друштва у Новом Саду, VIII. Нови Сад, 1935, св. 5, с. 447–450.

¹⁰ Доситеј Обрадовић. Дела. Београд, 1911, с. 107.

типографії (а це означало, що у Шклові будуть друкуватися сербські книги), Досітея вирушив у Росію.

З кінця 1787 року до останніх червневих днів 1788 року Симеон Зорич приймав у себе у Шклові Досітея Обрадовича, але типографію так і не замовив. Гість не фіксував того, як проводив свій час, але по текстах другої частини твору «Живот и прикљученија» можна зробити висновок, що він все ж таки занотував ту епістолярну частину своєї біографії. Протягом липня Досітей перебував у Сесвергену, а звідти повернувся до Німеччини. Зорич сплатив йому обіцяну річну суму і на додачу дав цінний подарунок. Той невеличкий скарб Досітей збільшив, розпродавши свої книги, за винятком привезених із Англії, а книги німецькою мовою узяв генерал Зорич для своєї бібліотеки.

Опублікувавши того ж року в Лейпцігу свої «Басні», вдячний просвітник на першій же сторінці сповістив читачам про видатну роль Зорича у публікуванні цих творів і тих, які він лише має намір видавати.

Ще один раз Досітей згадав генерала Зорича через десять років, коли писав «Етику». У п'ятій главі, присвяченій раціоналістичному обґрунтуванню міркувань про бажання й задоволення, він записав: «Отже, той, хто бажає, якщо він робить це розумно, повинен ясно розуміти, що являє собою те, чого він бажає і яка з того може бути користь, чи воно гідне того, аби його бажали, і чи він гідний це мати».¹¹ І поряд із цим висновком він навів одну ремінісценцію з шкловського замку: «Блаженнопочивший генерал Зорич каже у Шклові одному з підлеглих, аби той пішов у його гардероб і взяв будь-яке зимове пальто, що буде йому до вподоби. "Дякую за милість!" – відповідає той, – Ваше пальто подібне до вашого одягу, а мені це не годиться».¹²

Щоправда про самого Зорича не розповідається багато, а ця риса зберегла спогади про такий образ Зорича, яким його побачив письменник. Скромний Досітей не торкався раніших пригод свого покровителя, не згадував він і подій

¹¹ Досітеј Обрадовић. Дела. Београд, 1911, с. 384.

¹² Там же.

у його замку. Він, безумовно, прагнув у душі своїх етичних і просвітницьких настанов представити читачам ідеалізованого мецената і патріотичного добродія.

Більш реалістичні описи картин з життя у шкловському замку належали перу Александра Семеновича Пишчевича, людині, яка вочевидь не відчувала прихильності до генерала Зорича.

Син набагато відомішого царського офіцера і мемуариста Симеона Пишчевича у своїй біографії перший раз згадує місто на Дніпрі у зв'язку із подіями своєї ранньої юності і батьковим наміром відіслати його у 1782 році до шкловської кадетської школи. Пригадавши у зв'язку з цим засновника школи, він описав його, як дуже метушливу людину. Молодий Александр опинився у Шклові наступного року, коли, вступивши на військову службу, відряджений у свій похідний полк, відвідав Симеона Гавриловича, якого тоді, як він стверджує, обожнювали усі серби. Цю частину біографії він розпочинає алюзією, що місто «завдяки щедрості Катерини Великої, потрапило до рук Зорича, який колись звернув на себе увагу цього земного божества і можливо довго б займав це положення, аби не захотів випередити князя Потьомкіна».¹³ Автор також відмічає, що у палаці й у місті за рахунок Зорича проживала різна кількість поляків, росіян, сербів з Росії та Австрії, шахраїв, серед яких пригадує братів Зановичів, як фальшувальників російських грошей. Помітивши, що шкловський поміщик витрачає на їхнє утримання більше, ніж йому дозволяє прибуток, Александр Пишчевич змальовує спілкування господаря із кредиторами та бідняками, яких зустрічав, виїжджаючи із замку. Першим він обіцяв обов'язкову сплату боргів, другим роздавав по рублю, а після його від'їзду слуги брутально виганяли і одних, і других, що Пишчевич сприймав, як нерозсудливий та зверхній вчинок.

Про кадетську школу, засновану на його думку із самолюбства, Александр Пишчевич також не висловив схвальної думки. Він зазначав, що у ній дійсно вивчали іноземні мови

¹³ Александр Пишчевић. Мој живот (1764–1805). – Матица српска и Српско-украјинско друштво, 2003, с. 54.

та інші предмети, але успішність вихованців була низькою, оскільки майже всю увагу вони приділяли мистецькій майстерності. Хоча згодом він визнав, що школа стала кращою і її завершували високо освічені учні.

Наприкінці глави, присвяченої короткочасному перебуванню у Шклові, вісімнадцятирічний Пишчевич звернув увагу на внутрішню атмосферу Зоричевого замку. Він висловив несхвальну думку про театральну діяльність шкловських кадетів і змалював велику свободу в особистому спілкуванні кавалерів і дам у театрі й на балах, що підкріпив ситуаціями з власного досвіду.

Вочевидь Александр Пишчевич не знайшов достатнього пояснення гультьяйського життя забутого воїна і розчарованого фаворита і саме тому, можливо, навіть нав'язливо наголошував на самолюбивості генерала. Без достатнього життєвого досвіду, під впливом ситуацій, яким він був свідком, а іноді й учасником, він не міг правильно зрозуміти поведінки Зорича і бачив у ній лише марнославство.

Змальовуючи у своєму «Житті» другу поїздку до Росії, архимандрит Крупського монастиря Герасим Зелич включив у нього епізод про відвідування Шклова.

«30 січня 1787 літа ми з Божою допомогою потрапили на російський кордон, у місто Белінич, на форпост, неподалік міста Могильова і Шклова у Білій Росії. У Могильові керував один російський губернатор на ім'я Герасим Черемисов і один єпископ; а у Шклову – славний і “родолюбивий” генерал Симеон Зорич, якого мені відрекомендував монах Крупського монастиря і у корпусі якого я мав намір залишити (...) сина моєї сестри Лазара Дупора».¹⁴

У цьому фрагменті письменник повідомляє, що Симеон Гаврилович був добре відомий своїм патріотизмом і серед сербів у Далмації. У цьому ж епізоді він змалював і драматичні обставини, за яких він вперше навідав Зорича.

Зіткнувшись із заборонаю поїздок до Російської імперії без дозволу Святого синоду, архимандрит Зелич вирішив зробити це таємно. Оскільки капітан російської прикордонної застави дозволив йому бути присутнім на недільному богослужінні у

¹⁴ Герасим Зеліћ. Житије. Свеска прва. Београд, 1897, с. 168–169.

православному монастирі на російському боці кордону і після того залишитися на обід, а потім повернутися на польський бік, він разом із дванадцятирічним племінником замість монастиря на позичених санях в страшенну хуртовину поїхав до Шклова. До міста він прибув після опівночі і розшукав серба з Сараєва Дмитріє Понявицю, який проводив його до замку Зорича. Здивований сміливістю Зелича, генерал прийняв його приватно, подалі від очей своїх високоповажних російських гостей. Після розмови і вечері, він дав йому п'ятнадцять голландських золотників зі словами: «Не турбуйся про дитину і, якщо тебе пропустять до Росії, я знатиму, яку пожертву зробити на користь Крупського монастиря».¹⁵

Коли рано вранці архімандрит повернувся на кордон, то дізнався, що тієї ночі його шукала тисяча козаків-прикордонників. Капітану він пояснив, що через непогоду не ризикнув одразу повертатися із монастиря і переночував там. Тоді капітан направив ординарця, аби він перевірів, чи лишився архімандритів племінник на польській землі. Ординарець, добрий знайомий Зелича, звісно не знайшов хлопчика, але повернувся та підтвердив, що дитина там, врятувавши в такий спосіб архімандрита від вірного заслання у Сибір.

У березні того ж року наполегливий і кмітливий Зелич здобув-таки дозвіл на в'їзд до Російсько царства і по дорозі до Петербургу два дні гостював у Зорича в Шклові, але цей візит він лише побіжно пригадав у своїй біографії.

Пригадуючи Симеона Зорича, Герасим Зелич створює образ славного серба, якого красить «родолюб'я», яке він у «Житті» розуміє як любов до роду, піднесеного до меж нації.

Між тим, архімандрит Крупського монастиря не вдався до деталізації життя свого славного сучасника.

Пригадуючи першу поїздку до Росії, Сава Текелія описує генерала Зорича у двох фрагментах свого «Описанија живота». По тих записах не можна встановити, чи він щось знав про Симеона Гавриловича перед приїздом до Російської імперії, але напевно відомо, що він чув про нього у Миргороді, у

¹⁵ Герасим Зеліћ. Житије. Свеска прва. Београд, 1897, с. 173–174.

вибраному товаристві Зоричевого дядька Петра – у колі сербських офіцерів, а також від його брата Давида Гавриловича, з яким він познайомився раніше.

Перший запис Текелії про Зорича – це швидше побіжне і пізніше відредаговане спостереження. Змальовуючи Петербург та його околиці, якими він їх побачив 1787 року, допитливий мандрівник занотував: «Невська перспектива йде до невського монастиря від Адміралтейства (...) Але Петербург тягнеться не від монастиря; тут є одне село, у якому був гусарський ескадрон Зоричем (заснований), коли він був у милості цариці. Капітаном тут був серб і серед гусарів сербів було багато, капітана, здається, звали Войнович, він двічі чи тричі пригостив мене обідом».¹⁶

Молодий Текелія, перейнятий бажанням залишитися у Росії і продовжити справи дядька Петра, бажав познайомитися із знаменитим генералом Зоричем. Після звістки про перемогу Петра Текелії над турецьким військом на кавказькому фронті у грудні 1787 року, за що він одержав орден Святого Василя, Сава Текелія вирішив повернутися до Миргорода, про що свідчить його короткий запис: «Проживши чотири місяці у С.-Петербурзі, направляюся до дядька, але не в Москву, а у Шклов, частково – аби зустрітися із Зоричем, а частково – тому що хотів подивитися село мого дядька у Вітебській губернії».¹⁷

Після мальовничого опису мандрівки далекими краями, зустріч із генералом Зоричем і свої враження від неї, Текелія подає стисло:

«На шляху мені трапився один колезький асесор і так разом ми дісталися Шклова, де його добре знали. Ми пішли до Зорича, він нас люб'язно прийняв. Його оточення не було, наближені генерала перебували на батьківщині. Урочисту зустріч із боку свого оточення він доручив провести тридцяти кадетам з тих, яких він своїм коштом навчав і утримував. Зорич колись був фаворитом Єкатерини. По всіх його манерах – Гофман, але усвідомлює, що помилявся коли не хотів підкоритися Потьомкіну, який над царицею був володар,

¹⁶ Сава Текелія. Описаније живота. Београд, 1966, с. 99–100.

¹⁷ Там же, с. 112.

так Зорич і втратив милість. Два місяці тому він повернувся із Угорщини і багато розповідав мені про свою мандрівку. Погостивши тут три дні ми направилися далі. Село свого дядька я так і не побачив, бо ж кого я не питаю, мені не могли пояснити де воно, а шукати навмання взимку важко».¹⁸

Ця оповідь заснована на відомому сюжеті повісті про фаворита цариці, який природно мав і політичні амбіції. Деталі розповідають про оточення Зорича і його кадетську школу, розповідь відрізняється від відомостей інших біографів. Схоже, ці відмінності з'явилися тоді, коли Текелія пізніше редагував описи своїх мандрівок і записи про Зорича відповідно до розповідей сербів у Росії. Але, з іншого боку, факт поїздки Симеона Зорича до Угорщини, що не був відомим до публікації цього твору, можна вважати незаперечним.

Сава Текелія лише прикрасив портрет Симеона Гавриловича Зорича, використовуючи деталі з розповідей інших людей та власних вражень, залишених після зустрічі із шкловським господарем. Включивши опис цієї зустрічі до автобіографії, Текелія представив її як епізод свого власного життя, хоча він знав більше подій із життя та громадської діяльності людини, гостем якої був. Деякі з них справили значне враження і він, безсумнівно, пізніше повертався до них, пригадуючи долю бездітного шкловського поміщика. Ми переконані, що його спроба у 1796 році заснувати навчальний заклад у вищій школі для сербських дітей (що вдалося йому лише у 1810 році) не є простим збігом із подібним відважним кроком Симеона Зорича. Напевно, Текелія наслідував приклад Зорича, коли у Відні у 1830 році заснував фонд у розмірі 100 000 форинтів для навчання дітей сербських прикордонних офіцерів у Військово-інженерній академії.

Останнім сербом із зоричевих сучасників, які хотіли увічнити його ім'я, був Алексіє Везлич. У книзі «Краткоје написаније о спокојној жизни» (1788 рік), серед оспіваних ним заслужених російських генералів «роду сербського», одразу після Петра Текелії Алексіє Везлич написав про Симеона Зорича, присвятивши йому вірші:

¹⁸ Сава Текелія. Описаније живота. Београд, 1966, с. 113.

ГЕНЕРАЛ СИМЕОН ЗОРИЧ

Симеон Зорич зрілий, розумний
До Царського світу учасник обраний
Природа його благородна
Ближньому корисна.¹⁹

У цій строфі він представив образ Зорича, приписавши йому риси державного діяча і наголосивши на його доброті й освіченості, але при цьому не пригадавши його військові заслуги.

У друге видання книги 1813 року Везилич вніс присвячену Зоричу похвальну строфу, але з певними змінами:

Симеон Зорич, генерал головний,
До Царського світу учасник обраний,
У книгах живих оспівана постать,
У творах змальована.²⁰

Пригадавши у першій строфі, що Зорич був генералом, Везилич доповнив образ Зорича. У третьому рядку, говорячи про похвали, висловлені йому в найкращих сучасних книгах, автор безумовно має на увазі твори Досітея Обрадовича. Так поет Везилич у особливий спосіб відтворив квінтесенцію поглядів сербів – сучасників Симеона Гавриловича Зорича – на його життя і діяльність.

Невідомо, чи був Алексіє Везилич знайомий із генералом-пенсіонером Зоричем протягом його перебування в Угорщині у 1787 році і чи під впливом тих вражень він присвятив йому похвальні вірші, але він безперечно підтвердив високий авторитет Зорича серед сербів і у Росії, і в Австрії.

Багато авторів – невідомий епічний співець, Досітей Обрадович, Александр Симеонович Пишчевич, Герасим Зелич, Сава Текелія і Алексіє Везилич – доповнили біографію і образ Симеона Зорича, відомого у Російській імперії генерала Симеона Гавриловича Зорича.

¹⁹ Алексіє Везилич. Краткоје написаније о спокојној жизни. Вијена, 1788, с. 31–32.

²⁰ Алексіє Везилич. Краткоје написаније о спокојној жизни. Будим, 1813, с. 103.

Із історії його життя проглядається доля прославлено-го воїна і царського фаворита, який так само як і інші видатні серби у Росії XVIII ст, був спроваджений у провінцію, але намагався подолати тягар провінційності. Він жив розкішно, у гедоністичному середовищі, допомагаючи і нужденним, і жадібним. Спогади про добродійність Симеона Зорича щодо сербів більше, ніж любовний епізод із Катериною II, яка наділила його великим багатством і ще більшим неспокоєм, допомогли йому врятуватися від забуття, через яке у великому царстві зникло багато сербських офіцерів і громадських діячів.

ЛІТЕРАТУРА:

- Валишевски, Казимир: *Катарина Велика*. – Београд, Народно дело, б.г.
- Грујић, Радослав М.: *Прилог биографији генерала Симеона Зорића*. У: Гласник Историског друштва у Новом Саду, III, Нови Сад, 1930, св. 3, с. 475.
- Драговић Живко: *Путовање Петра I (светоз) у Русију 1785. г. и личности које су играле улогу у том путовању: Абат Долчи, генерал Зорић, генерал Неранцић, књ. Потемкин и др.* У: Књижевни лист, II, Цетиње, 1902, св. 1–2, стр. 10–22; св. 3, с. 64–70.
- Московљевић, Милош С.: *Генерал Симеон Гавриловић Зорић*. У: Српски књижевни гласник, XXXI, Београд, 1913, св. 6, с. 430–437; св. 7, с. 516–525.
- Руварац, Димитрије: *Декрет царице Марије Терезије од 29. августа 1752*. У: Српски Сион, XVI, Сремски Карловци, 1906, бр. 13, с. 362.
- Скерлић, Јован: *Генерал Симеон Зорић*. У: Писци и књиге VI, Београд, 1913, с. 84–104.
- Троаја, Анри: *Катарина Велика*. – Сарајево, Свјетлост, 1981.
- Церовић, Љубивоје: *Срби у Белорусији*. – Београд, Министарство Републике Србије за везе са Србима изван Србије, 1997.

З сербської переклала Наталія Білик.